

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 001.8 : 32 + 1 : 001

Tri funkcije novovjekovnih znanosti

Davor Rodin

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Znanstveno-tehnički odnos spram svijeta jasno se razlikuje od tradicionalnoga poetičkog, teoretskog i praktičnog odnosa. Promišljanje mjesta politike u modernome znanstveno-tehničkom svijetu uputno je zasnovati na razmatranju temeljnih funkcija novovjekovne znanosti, zapravo velikog obrata kojim je novovjekovna znanost postala spornom u svojim trima funkcijama, a koji se dogodio u svojevrsnoj svezi fenomenološko-hermeneutičke filozofije i radikalne kritike liberalizma. Mjesto političkoga u modernome znanstveno-tehničkom svijetu jest tamo gdje se slobodno odlučuje o ciljevima znanstveno-istraživačkih zahvata u prirodu i društvo. Ono nije neposredno pristupačno svakome slobodnom čovjeku, nego je pristup političkom djelovanju posredovan razumijevanjem praktičkih mogućnosti istraživačke znanosti.

Pitamo se za mjesto političkog djelovanja u suvremenom znanstveno-tehničkom svijetu.

Suvremeni je svijet znanstveno-tehnički posredovan. Karakter tog znanstvenog *apriorija* nema, međutim, transcendentalno ontološki rang. Taj se specifični znanstveno-tehnički temelj našeg svijeta najčešće imenuje kao *quasitranscendentalni*. Transcendentalno-ontološki rang novovjekovne znanstvene filozofije i novovjekovnih znanosti postao je sporan u fenomenološko-hermeneutičkim istraživanjima karaktera znanstveno-tehničkog odnosa prema svijetu. Demontaža transcendentalno-ontološkog određenja znanosti dogodila se unutar fenomenološkog pokreta koji tradicionalno pitanje metafizike o temelju svijeta zamjenjuje pitanjem *o smislenom odnosu čovjeka prema svijetu*. S tako izmijenjenim pristupom nije znanostima osporen njihov samosvojni odnos prema svijetu, već je samo relativiran s obzirom na druge moguće odnose prema svijetu, a to su tradicionalni poetički, praktički i teoretski odnos. Kada se postavlja pitanje o trima funkcijama novovjekovnih znanosti, tada se misli na poetičku, teoretsku i praktičnu funkciju znanosti, pri čemu pitanje o tome što je znanost sama neovisno o ovim funkcionalizacijama ostaje po strani. S funkcionalnog stajališta znanost nije poetičko-tehnička djelatnost u smislu tradicionalnog ljudskog odnosa prema zemlji, prirodi koju se ljudskim rukama oblikuje u mjesta ljudskog obitavanja. Znanost

i tehnika nisu identične poetičkoj djelatnosti niti su savršenija sredstva za obradu zemlje i prirode. Naprotiv, moderna znanost i tehnika izazivaju zemlju i ljudski rad na djelovanja koja nisu svojstvena ni očitovanjima zemlje, ni rada; dapače neka svojstva zemlje i rada postaju uopće vidljiva u tehničkim uređajima moderne znanosti. Isto se tako vidi da moderna znanost nije isto što i Aristotelova teorija kao opuštenu promatranje onoga što se samo po sebi pojavljuje, a niti puka klasifikacija bića prema njihovim rodovima, ili naprosto uopćavanje svakodnevnih iskustava, redukcija pojedinačnog na opće. Najjasnije je vidljiva razlika između znanstveno-tehničkog i praktičkog političkog odnosa prema svijetu. Praktičko-politički odnos zbiva se tradicionalno među ravnopravnim i slobodnim građanima u zajednici, bio to polis, republika ili država. Doduše, u polisu nisu svi ljudi bezuvjetno ravnopravni i slobodni građani. U prvom redu to nisu robovi, pa zatim stranci, u osnovi ni žene, a u punom smislu poglavari rodova odnosno obitelji. Pa ipak ma kako malobrojni ti su se slobodni ljudi međusobno neposredno slobodno odnosili bez posredovanja složenih institucija i činovništva koje ih opslužuje. Njihovi postupci nisu bili predodređivani pravilima institucija već njihovim razumijevanjem i zajedničkim tumačenjem vrijednosti, vrlina i dobra. Razgovor ravnopravnih o vrlinama, vrijednostima i dobrima imao je stoga karakter političkog djelovanja i života. Riječ se poštivala jer je neposredno bila oblik djelovanja. Ifigeniju ni vjetar što se podigao prije njezina pada nije oslobodio očeva pravorijeka, jer je njegova riječ bila identična nepopravljivom političkom činu. Za razliku od takve prakse moderna znanost i tehnika posreduju praktičko-političko djelovanje građana kao nepolitičko sredstvo argumentacije egzistencijalnih interesa koji su posve neznanstveni, kao sredstvo manipulacije ljudima u složenim političkim institucijama, kao oblik znanstvenog vođenja i znanstvene kontrole cjelokupnog života. Ako se znanstveno-tehnički odnos prema svijetu tako jasno razlikuje i od tradicionalnog poetičkog i od teoretskog i od praktičkog, tada nema nikakve sumnje da je taj odnos zaista samosvojan, ali i do te mjere odlučujući za naš suvremeni život da mu se ni drugi odnosi prema svijetu ne mogu oduprijeti već ga, ili funkcionaliziraju u vlastite svrhe, ili postaju njegove funkcije. Tako proizvodnja, teorija i praksa poprimaju neke oblike znanstvenog odnosa prema svijetu, pa ih se danas ne može misliti neovisno o tim karakteristikama, kao da se ništa nije dogodilo od vremena kada je Ifigenija bez pogovora izvršila očevu odluku. Kada se pitamo o mogućnostima političkog djelovanja u znanstveno-tehničkom svijetu, svjesni suvremenog amalgamiranja znanosti i politike, tada nije uputno postaviti pitanje o subjektu koji utemeljuje odnos znanosti i politike. Odgovor na pitanje o subjektu ili višoj općenitosti funkcionalne veze znanosti i politike vodi u isprobanu kolotečinu ovako ili onako protumačene volje za moći, a time i u prohujalu metafiziku novovjekovlja.

Želimo li uvažati postmodernu kritiku novovjekovne znanstvene metafizike i njena nastojanja da čovjeka ponovno oslobodi za njegovu povijest, onda je u potrazi za posebnim mjestom politike u znanstveno-tehničkom svijetu uputno potražiti oslonac u priči o tri funkcije novovjekovne znanosti, a zatim posebno njeno mijer u funkciji političkog odnosa. U priči o poetičkoj, teoretskoj i praktičkoj funkciji novovjekovne znanosti možda ćemo ući u trag onim događajima od kojih je satkana moderna povijest ili u skladu s postmodernom suvremene pripovijesti. S postmodernog stajališta koje povijest

tumači iz specifičnog karaktera praktičkog djelovanja postale su vidljivima i spornima tri funkcije moderne znanosti. Veliki obrat u kojem je novovjekovna tehnička znanost odjednom postala sporna i u svom izvornom odnosu prema svijetu i u svojoj poietičkoj, teoretskoj i praktičnoj funkciji dogodio se u okvirima fenomenološko-hermeneutičke filozofije. Neobično u tom obratu jest to što se radikalna i uvjerljiva fenomenološko-hermeneutička kritika znanstveno-tehničkog odnosa prema svijetu u svom praktičkom aspektu neposredno povezala s radikalnom i posvuda prihvaćenom kritikom liberalizma. Nakon što je Husserl sa stajališta svog fenomenološkog reza između *cogitatio* i *res*, izvršio radikalnu kritiku naturalizma i historizma slijedile su još radikalnije kritike scijentistički sužene slike svijeta u Schelera i Heideggera. Ta kritika scijentizma, u Heideggera na prikriveni a u Schelera i C. Schmitta na posve otvoreni način, prelazi u rušilačku kritiku građanskog liberalizma. Scheler piše: »Što sa stajališta sociologije znanja znači izvorno apsolutiziranje mehaničke prirodne nauke o prirodi? Odgovor nije težak. Ovo apsolutiziranje mehaničke prirodne nauke... bilo je samo 'ideologija' *poletnog 'građanskog društva'*, dapače vrhovna ideologija tog društva. U njoj je to novo društvo pobrkalo svoje 'polje rada' sa *svijetom samim* te tako svojom *ontikom izbrisalo granicu između 'rada i spoznaje'*. Aristotelovsko-skolastička filozofija i metafizika kao srednjovjekovne institucije — ma kako ograničeni bili elementi njene istine — nije podlegla *teoretskim razlozima* te nove mehaničke filozofije, već u prvom redu njezinu *praktičnom uspjehu*.«¹ U ovim rečenicama Scheler spominje tri funkcije moderne znanosti. Kada kaže da je građansko društvo izbrisalo razliku između »rada i spoznaje«, tada pokazuje ambivalentni položaj znanosti u odnosu na poietičku i teoretsku djelatnost, jer znanost je mogla izbrisati razliku između rada i spoznaje (teorije i *poiesis*) samo zato što neposredno nije ni poietička ni teoretska djelatnost već njihova bit koja ih na višem nivou povezuje, i to tako da se javlja kao preduvjet proizvodnje i preduvjet promatranja u tradicionalnom smislu te riječi. U metafizičkoj tezi o produktivnoj biti mišljenja logičkom je radikalnošću prikazana poietičko-teoretska bit novovjekovne znanosti nasuprot tradicionalnoj poietičkoj i teoretskoj djelatnosti. Marx uvažava ovu novinu te na svoj način ponavlja metafizičko određenje znanosti kao višeg jedinstva teorije i *poiesisa* kada je određuje kao *proizvodnu snagu kapitala*. Sa stajališta kapitalne proizvodnje relativnog viška vrijednosti ona, nasuprot pretkapitalističkoj proizvodnji i teoriji kao refleksiji, ima viši transcendentni rang, koji predodređuje jednostavnu proizvodnju kao i predmete refleksije. S druge strane, Marx znanost određuje posve u duhu tradicionalne pretkantovske spoznajne teorije koja refleksivno vrijednosno-neutralno i, što je odlučujuće, *post festum* izvještava o onom stanju stvari koje postoji prije svakog teoretskog promatranja i neovisno o njemu: »Razmišljanje o oblicima ljudskog života pa dakle i njihova znanstvena analiza općenito se kreće putem koji je suprotan zbiljskom razvitku. Ono započinje *post festum* i stoga s gotovim rezultatima procesa razvitka.«² Kao proizvodna snaga kapitala, dapače kao znanstveno tehnički organizirani kapital, samo moderna znanost predstavlja više jedinstvo teorije i proizvodnje, a u tom statusu ona sebi podvrgava i praktičke

1 Max Scheler, *Werke*, sv. 8, Franke Verlag Bern/München 1960, str. 380.

2 Karl Marx, *Kapital I*, Dietz, Berlin 1953, str. 81.

odnose među ljudima oblikujući ih prema potrebama kapitala. Kada Engels na jednom mjestu kaže: »Ako društvo ima potrebu za tehnikom tada to djeluje više na razvitak znanosti, nego 10 sveučilišta«, onda treba dodati da Engels pod društvom misli isto što i Hegel i Marx, naime kapital. Kapitalu je pak svojstveno da se isključivo pomoću tehnike može reproducirati i razvijati, naime neprekidno povećati eksploataciju i čovjeka i prirode, ali tako da i odnose među ljudima organizira za takvu vrstu napretka i reprodukcije. Dakako, kapitalaska organizacija odnosa među građanima nije identična slobodnim političkim odnosima. Stoga sada dolazi na red treća funkcija moderne znanosti, koju Scheler spominje u kontekstu njezina »praktičnog uspjeha« u borbi protiv skolastike. Što Scheler misli pod sintagmom »praktičnog uspjeha« vidljivo je iz osobitog paralelizma fenomenološke kritike i scijentizma i liberalizma. Scheler praktički uspjeh znanosti izvodi iz njezine ideološke funkcije u građanskom (kapitalističkom) društvu. Utvrđujući da je znanost temeljna ideologija građanskog društva, Scheler upozoruje na opasnost da tako ideološki funkcionalizirana znanost može izazvati »...umorstvo duha i uništenje slobode«, budući da znanost u toj ideološkoj funkciji zatvara putove ka svim drugim vrstama spoznaje prirode i svim drugim oblicima znanja o svijetu. Naglašavajući ideološku funkciju znanosti Scheler jasno razlikuje kapitalsku funkciju znanosti, kojom je izbrisana razlika između rada i spoznaje, od političke naime ideološke funkcije znanosti, kojom se briše razlika između teorije qua duhovne djelatnosti i prakse. Ovim brisanjem granica izbrisana je i razlika između građanskog društva i država na kojoj razlici funkcionira politički elitizam.

Sa stajališta općenito razumljive historijske rekonstrukcije građanske povijesti, znanost kao građanska ideologija djeluje oslobađajuće. Građanstvo se pomoću znanosti zalaže za nepristranu istinu koju je, nasuprot religijskoj neprikosnovenosti objavi, moguće izboriti u javnim raspravama boljim argumentima. Na mjesto objavljene istine, krvi, aristokracije, kralja i Boga stupa najprije ljudski, a zatim transcendentelni um kao općenito ljudskom uvidu dostupno mjesto na kojem se ne odlučuje samo o istini već i o slobodi. Tako se neprimjetno ideologizacijom znanosti pitanje o istini miješa s pitanjem o slobodi, teorija s praksom kao slobodnim odnosom ravnopravnih građana. To miješanje vodi, prema Scheleru, do »uništenja slobode« i to stoga što znanost utjelovljuje suženi odnos prema svijetu koji su pripadnici građanskih klasa, buržuji i proleter, u svojim povijesnim pretenzijama preparirali u univerzalni svjetonazor.

Ovu ideološku, scijentističku identifikaciju teorije i prakse, ekonomije i politike koja je karakteristična za liberalizam podvrgavaju Scheler i drugi najoštrijoj elitističkoj³ kritici. Dakako, Schelerovoj kritici liberalizma kao one političke forme u kojoj se zbiva amalgamiranje ekonomije i politike još nedostaje povijesna i politička perspektiva.

Za razliku od njega Carl Schmitt već vidi jačanje i transformaciju države u 20. stoljeću te uočava kako liberalna organizacija države, kao mjesta nad-

3 »Jedino u rukama te elite počiva budućnost razvitka ljudskog znanja. Ona će znanost i filozofiju postupno osloboditi nečasnog sluganstva interesima puke kapitalističke tehničke vladavine nad čovjekom i prirodom...« Scheler, *ibid.*, str. 382.

metanja različitih ekonomskih interesa, uzmiče pred novom organizacijom države koja disponira ne samo pravom već i kapitalom. Sa stajališta uvida u taj viši oblik organiziranosti države može on dati i svoju kritičku definiciju liberalizma koju su gorljivo prihvatili svi zastupnici političkog totalitarizma: »Kao što liberalizam diskutira o svakoj političkoj pojedinosti, tako bi on i metafizičku istinu rastvorio u diskusiju. Njegova je bit pregovaranje, iščekujuća polovičnost i nada da se konačni razdor i krvava odlučujuća bitka mogu preobraziti u parlamentarnu debatu i vječnom diskusijom vječno odgadati.

Diktatura je suprotnost diskusiji.«⁴

Sada se vidi kako je kritika naturalizma i historizma na prijelomu stoljeća veoma brzo prerasla u kritiku liberalne države kao tradicionalnog mjes-ta građanskog političkog života, i to u času kada je liberalna država već bila u procesu svog raspadanja, jer se politički život već počeo zbivati izvan nje-nih okvira tražeći samo pogodnu ideološku formu kojom bi pokrenuo ljude u borbu protiv liberalizma. Ta nova ideologija nije, dakako, više bila meha-nička nauka o prirodi; nju je, svojim razlikovanje istine i točnosti (Wahrheit und Richtigkeit), Heidegger oslobodio njezine ideološke i time i praktičke funkcije, prepustivši je kapitalskoj funkcionalizaciji.

Naravno, nove totalitarne ideologije nisu bile puki derivati iz suvremenih filozofija koje su rekonstruirale propast liberalizma.⁵ Pa ipak, na teoretskoj ravni je Heideggerova teza o neraspoloživosti istine bitka veoma srodna Schmittovom stavu o juridičkoj neraspoloživosti političke odluke: »Odluka trenutno postaje neovisna o argumentiranom utemeljenju i poprima samostalnu vrijednost... Gledano sa stajališta važeće norme svaka je konsti-tutivna, specifična odluka nešto novo i strano. S normativnog se stajališta svaka odluka rada iz ničega. Sadržajna snaga odluke jest nešto drugo nego rezultat obrazlaganja.«⁶ Kritika scijentizma kao »buržoaski i proleterske ideo-logije« (Scheler) ne proteže se samo na liberalnu pravnu organizaciju države, parlamentarnu demokraciju i parlamentno brbljanje, nego i na pluralistički kapitalizam kao ishodište liberalne, parlamentarne i pravne države i prag-matičke ideologije. Ta je kritika kapitalizma u Schelera posve otvorena, te u oštini nastoji nadmašiti i samog Marxa, dok kasni Heidegger u svojoj po-godenoj kritici moderne tehnike kritizira kapitalizam na razini svjetske po-vijesti i povijesti bitka. Kritika znanosti kao građanske ideologije završava u Schelera u patetici oslobođenja duha od »nečasnog sluganstva interesima pu-kog tehničkog vladanja prirodom i čovjekom...«⁷ Praktička konzekvencija te kritike znanosti u funkciji ideologije građanskih klasa bila je potiskivanje znanosti u njezin izvorni poetičko-teoretski odnos prema svijetu, tj. u meta-bolizam državno kontroliranog kapitala. Time je fenomenološko-hermene-utičkom rekonstrukcijom povijesnog događanja pluralistička znanost potisnuta s funkcije ideologije različitih frakcija pluralističkog kapitala. Na njeno mje-sto stupile su radikalne, metafizički fundirane totalitarne ideologije 20. stolje-

4 Carl Schmitt, *Politische Theologie*, Duncker/Humboldt, Berlin 1979, str. 80.

5 Scheler upozoruje na »...slobodne naoružane sljedbenike izvan redovitih voj-ski...« *Ibid.*, str. 183. Isto čini i C. Schmitt u svojoj kasnije objavljenoj *Theorie des Partisanen*, Duncker/Humboldt, Berlin 1975.

6 Carl Schmitt, *ibid.*, str. 42.

7 M. Scheler *ibid.*, str. 382.

ća usmjerene na nasilno izvanustavno revolucionarno rušenje i liberalne države i pluralističkog kapitala kao disponenta korumpirane liberalne države. Radikalne ideologije kapitalističke države nisu se odrekle znanosti već su samo reformulirale njezinu funkciju s obzirom na cilj političkog djelovanja, a to je reorganizacija liberalne države u tendencijski singularnog disponenta i državnim i privatnim kapitalom.

Promjena političke funkcije znanosti zbiva se tako što se potiskuje njezina teoretsko-argumentativna funkcija, a njena istraživačko-produktivna bit transformira za potrebe kontrolirane manipulacije i građana i kapitala. Ta preobrazba *argumentativne* funkcije znanosti u *manipulativnu* očituje se u metodološkoj transformaciji sociologije znanja. Teoretičari poput Wittvogela, Lukácsa, Mannheima pa i Schelera izvorno su smatrali da je praktička ili ideološka svijest socijalno uvjetovana. U tom je smislu za te teoretičare pluralistička znanost bila ideologija pluralističkog kapitala i njegovih socijalnih klasa buržoazije i proletarijata. Te su klase, prema tim teoretičarima, znanstveno osvještavale svoje socijalne interese i aspiracije i istovremeno ih znanstveno argumentirale. Nakon prvoga svjetskog rata razvila se na tragu ideje fenomenološkog reza u decizionističkim, egzistencijalističkim i neomarksističkim (Frankfurtska škola i Blochov utopizam) orijentacijama jedna druga teorija ideologije kao praktičke ili političke svijesti koja je dijametralno suprotna tradicionalnoj sociologiji znanja. Ideologija nije, prema tim novim nazorima, društveno uvjetovana svijest već se obratno društvena svijest oblikuje na temelju prethodnog nacrtu kojim se građani izazivaju na željeno ponašanje. Prema decezionistima na temelju *neobrazložive odluke*, prema *egzistencijalistima* na temelju neposrednog i navlastitog odnosa egzistencije prema neraspoloživom bitku (smrt), prema *frankfurtskim marksistima* na temelju kritičkih uvida društveno neuvjetovane intelektualne elite (slobodnolebdeća inteligencija), te kod Blocha na temelju nade u spas. Praktička svijest je, prema tim teorijama, izraz one novosti koju je nemoguće izvesti i objasniti iz postojećeg socijalnog svijeta budući da je socijalna struktura društva izraz te iznenađujuće i neraspložive novosti. Ta izvornost kao nerasploživa instancija predstavlja ne samo objašnjenje suvremenih ideologija, nego i središnju temu svih suvremenih metateorija znanosti, pa tako i decezionizma, egzistencijalizma, kritičke i utopijske filozofije i to očigledno zato jer korespondira biti moderne istraživačke znanosti čija djelatnost nije ni objašnjavanje i razumijevanje postojećeg, niti uopćavanje svakodnevnog iskustva, nego *metodički osviještena proizvodnja novog znanja*: »Znanstvena proizvodnja znanja omogućuje kapitalističkoj proizvodnji prvi puta u povijesti primjenu apstraktnog znanja, koje ne potječe iz konteksta iskustvenog znanja razvijenog u procesu materijalne proizvodnje.«⁸ Moderni decizionizam, egzistencijalizam kritička i utopistička teorija kao metateorije znanosti koja metodički proizvodi novo znanje našle su svoj zadatak u *objašnjenju*, *prihvatanju* ili *odbacivanju* tog novog tipa znanosti koji postojeće ne *objašnjava*, niti dovodi do *razumijevanja*, već prema vlastitim projektima *izaziva* na željeno očitovanje i time drži pod kontrolom, budući da je ono metodički izazvano unaprijed razumljivo i objašnjeno. Teoretičari te moderne istraživačke znanosti rezonira-

8 Jost Halfmann, *Innenansichten der Wissenschaft*, Campus, Frankfurt/M/New York 1980, str. 143.

ju ovako: ako praktička uvjerenja ljudi ne proizlaze iz njihova socijalnog iskustva, ako novo znanstveno znanje nije rezultat funkcionirajućeg proizvodnog iskustva, ako teorija nije uopćavanje i nezainteresirano promatranje svijeta, jer iz takvih odnosa nije moguće objasniti povijesno događanje, onda očigledno povijesni napredak proizlazi iz slobodnog praktičkog, proizvodnog teoretskog odnosa prema onom *neraspoloživom* i slučajnom. Moderni teoretičari od Carla Schmitta i Martina Heideggera do suvremenih filozofa prakse i politike skloni su modernoj istraživačkoj znanosti kao bitnoj komponenti kapitalističkog proizvodnog pogona pripisati karakter pustošeće postvarujuće djelatnosti, te takvoj postvarujućoj djelatnosti znanosti i njezinim praktičkim konzekvencijama suprotstavljaju pojam *neraspoloživoga*. Međutim, ono *neraspoloživo* i slučajno s kojim se polemizira protiv znanstvenog postvarenja svijeta izravni je proizvod moderne znanstvene proizvodnje znanja, jer istražujuća znanost za razliku od teorije izaziva ono *neraspoloživo* i slučajno u prirodi i društvu na očitovanje, kako bi ga dobila pod kontrolu u svojim unaprijed pripremljenim strukturama ili samorazumljivoj tradiciji. Metaznanstvena (filozofska) teorija *neraspoloživog* i slučajnog samo osvjetljava bit znanstvene proizvodnje znanja, te u formi općenitog singulara tematizira onaj odnos prema svijetu koji istražujuća znanost dovodi pod kontrolu samo u pluralu, na bezbrojnim poprištima znanstveno-istraživačke djelatnosti. Progleđajući svu bliskost istraživačke i metaznanstvene filozofske kritike te istraživačke znanosti, Heidegger metodički osviješteno pribjegava Aristotelovoj teoriji koja promatra, ali sada ne ono što jest, već ono što otvarajući se pretvodi svakoj teoriji i praksi, naime *neraspoloživi* bitak, puštajući ga da mirno bude. Tako Heidegger može patetički zaključiti na temelju iskustva mišljenja da se ono tako i tako *neraspoloživo* prepusti njegovoj *neraspoloživosti*, jer se otkrivajući skriva: »Proizlaženje zemlje potisnuto je u ništa onog što se stalno zatvara i tako skriva.«⁹

Ako je moderna istraživačka znanost postala sredstvom manipulacije slobodnih i nesvodivih političkih odnosa među građanima pomoću iskustveno nedostupnog novog znanja koje metodički proizvodi, onda se otpor građana toj manipulaciji ne može svesti na promatranje apstraktne *neraspoloživosti*. Taj otpor mora prerasti u praktički zahtjev građana za područstvomljenjem znanosti, tj. za javnom kontrolom nad smislom i ciljevima njezine djelatnosti koji nipošto nisu neprovidni. *Mjesto političkog* u modernom znanstveno-tehničkom svijetu nalazi se tamo gdje se slobodno odlučuje o ciljevima znanstveno-istraživačkog zahvata u prirodu i društvo. To mjesto nije, međutim, u znanstveno-tehničkom svijetu neposredno pristupačno svakom slobodnom čovjeku kao što su bili otvoreni polis i forum. Pristup političkom djelovanju u znanstveno-tehničkom svijetu pretpostavlja da građani razumiju praktičke mogućnosti istraživačke znanosti na sličan način kao što su stari razumjeli praktičku mogućnost svoje vjere i svojih vrijednosti. Prevladavanje znanstveno-tehničkog manipuliranja političkim odnosima građana i prodor do mjesta na kojem je moguće slobodno politički živjeti može se ostvariti samo na praktički način i to u akciji područstvomljenja odlučivanja o ciljevima i smislu znanstvenog istraživanja koje je vođeno jasnim razumijevanjem biti

⁹ Martin Heidegger, *Der Ursprung des Kunstwerks*, str. 37. Prema W. Biemel, *Martin Heidegger*, Rowhold 1981, str. 86.

znanosti koja proizvodi novo znanje. S tog je stajališta opasna predrasuda misliti da su moderna komunikacijska sredstva koja služe izazivanju građana na željena ponašanja sigurno mjesto slobodnog političkog djelovanja na kojem bi se slobodno odlučivalo o smislu i ciljevima istraživačke znanosti. Za tako nešto ne bi bilo dovoljno samo to da su mediji bezuvjetno pristupačni svakom građaninu, kao što je to nekad bio slučaj s polisom i forumom, nego više od toga, građani bi morali progledati njihovu manipulativnu bit te djelovati sa stajališta tog uvida. Budući da to danas nije slučaj, to su komunikacijski mediji izvanredno sredstvo reprodukcije moći. Preko njih se postupkom istraživačke znanosti oblikuju ona socijalna uvjerenja pomoću kojih građani postaju dispozicije upravljača komunikacijskom tehnologijom, kao što priroda u drugačijoj tehnologiji postaje dispozicijom znanstveno vođenog kapitala.

Interpretirali smo Schelerov pravorijek da je moderna znanost ideologija građanskog društva. U toj je ideološkoj funkciji prevalila moderna znanost razvitat od sredstva argumentacije pluralističkih liberalnih interesa poduzetničke buržoazije do sredstva medijske manipulacije građana od strane autoritarne države ili jednako autoritarnih ustavnih stranaka kao disponenta medijske tehnologije neovisno o tome da li je riječ o jednoj ili više stranaka.

Sada bi se moglo ponoviti pitanje o mjestu političkog u znanstveno-tehničkom svijetu. Već je rečeno da se to mjesto nalazi negdje na pravcu podružtvoavljenja odluka o smislu i razvitku znanosti u svim njezinim funkcijama. Postomoderni mislioci traže to mjesto na tragu oslobođenja čovjeka za njegov izvanznanstveni svijet života ili za njegovu povijest, koja je prema tezama suvremenih filozofa djelovanja ili filozofa prakse izgrađena od djelovanja. Zahtjev za oslobođenjem čovjeka za njegovu povijest svjedoči da je život u modernom znanstveno-tehničkom svijetu prispio do uvida da je čovjek u tom svijetu lišen svoje povijesne sudbine. Sada bi bilo neuputno smatrati da se pristup povijesti može zadobiti pukim razlikovanjem znanstveno-tehničkog odnosa prema svijetu i praktičkog odnosa prema drugom čovjeku, kao da praktički odnos prema drugom čovjeku nije već posredovan znanstveno-tehničkom i tehnikom, i to na čitavoj fronti tradicionalnih odnosa prema svijetu. Teza o razlikovanju praktičkog i znanstveno-tehničkog odnosa prema svijetu odviše je plauzibilna da bi neposredno funkcionirala.

S druge strane, odviše je apstraktno, poput Lübbea, Bubnera, Kosellecka i drugih, odrediti pripovijesti »... kao zgone koje se ne povinjavaju rezonu djelovanja sudionika...«¹⁰ jer takvo određenje pripovijesti izravno korespondira s procesom znanstvenog eksperimenta u kojem otkriće zahvaljujemo slučaju¹¹ koji odstupa od racionalne strukture hipoteze kojom se istražuje. Pored toga, riječ *raspolagati* pripada izvorno svijetu suvremene znanosti i tehnike. Znanost i tehnika barataju neprekidno s raspoloživom odnosno neraspoloživom prirodom i društvom, te baš znanosti nemaju nikakva straha ni poštovanja pred slučajnošću, već je svim metodičkim sredstvima izazivaju ne samo zato što je slučaj oblik pojavljivanja novog, već i zato što se instru-

10 Herman Lübbe, »Was aus Handlungen Geschichten macht«, u: *Vernünftiges Denken*, Walter de Gruyter, Berlin/New York 1978, str. 338.

11 »Kada rezultante ne možemo izvesti iz naših namjera, pripovijedamo zašto se dogodilo drugačije od onoga što smo mislili. To da se drugačije dogodilo čini povijest«. H. Lübbe, *ibid.*, str. 339.

mentalizacijom inovacije ostvaruje manipulacija i nad prirodom i nad društvom.

Specifična sloboda političkog djelovanja ne može se očuvati niti fetišizacijom apsolutno neraspoloživog (bitka) s kojim se rado nastupa protiv Hegela i Marxa kao »totalitarnih« teoretičara sistema, niti raskrinkavanjem prosvjetiteljsko liberalne funkcije znanosti kao sredstva argumentacije posebnih političkih interesa pluralističkog kapitala, već razotkrivanjem transcendentalno-ontološke pretenzije znanosti da univerzalno konstituira egzistencijalne pa onda i političke interese svih pojedinaca. Razotkrivanje ove *quasi* transcendentalne funkcije znanosti ima težinu praktičke akcije stoga što se iza suvremene ekonomske, kulturne, informacijske, obrambene, znanstvene, sportske i slične politike kriju društvene snage koje sredstvima znanstvenog vođenja tih djelatnosti kontroliraju, izazivaju i usmjeravaju cijelo društvo. Te je manipulatore znanostu i njezinim tehničkim sredstvima nemoguće pobijati jačim argumentima, već jedino praktičkim razotkrivanjem praktičkih interesa koji su znanost i tehniku ideološki uzdigli do egzistencijalnog *quasi* preduvjeta mogućnosti prakse i politike.

Tako se pokazuje da se traženo mjesto političkog djelovanja u znanstveno-tehničkom svijetu ne nalazi izvan tog svijeta u plauzibilnom aristotelovskom razlikovanju prakse i proizvodnje, nego usred tog znanstveno-tehničkog svijeta. Postojeći znanstveno-tehnički svijet jest odgovor na egzistencijalna pitanja novovjekovnog čovjeka kao bića koje je kao individualna osoba utemeljeno na vlastitom radu i bezuvjetnoj slobodi. Taj je čovjek već više vjekova u latentnom i aktualnom gradanskom ratu tražeći svoju životnu sigurnost i dobar život. U naše znanstveno-tehničko doba taj je čovjek tu sigurnost naslutio u progledanoj i time raspoloživoj mogućnosti postvarenja svih svojih odnosa prema svijetu. To znači da je on naučio sve inovacije, sva iznenađenja i slučajnosti uklapati u pripremljene kalupe institucionaliziranog života i tako amortizirati njihovo katastrofično djelovanje. Tako »osiguran« od katastrofičnog djelovanja inovacija, taj ih čovjek metodički izaziva. To je čakako do sada povijesno najskuplja sigurnost koja zahtijeva mobilizaciju svih ljudskih snaga, budući da se inovativna djelatnost zbiva paralelno u svim tradicionalnim odnosima prema svijetu te nema nikakvih kočćih instancija napretku, osim izdržljivosti čovjeka i njegove životne okoline.

Slobodni politički život slobodnih ljudi u smislu stare *koinonia* nije za toga modernog čovjeka samorazumljiva *conditio humana*. Politički odnos slobodnih ljudi nestaje u postvarenim političkim institucijama i ponovno se rađa u već uvježbanom praktičkom raskrinkavanju tog namjerno izazvanog postvarenja. Stoga često uzalud identificiramo mjesto političkog u znanstveno-tehničkom svijetu, jer eto mjesto nije jasno fiksirano u polis, forumu, državi, nego lebdi kroz sve odnose prema svijetu, prepoznatljivo samo posredstvom povijesne tradicije u *dobrom životu u zajednici* slobodnih ljudi.

Davor Rodin

THREE FUNCTIONS OF MODERN SCIENCES

Summary

The scientific-technical world outlook clearly differs from the traditional poetic, theoretical and practical outlook. In identifying the place of politics in the contemporary scientific-technical world it is expedient to proceed from the consideration of the fundamental functions of modern science, or, more precisely, from the great transformation which made moderne science controversial with respect to its three functions and which occurred in a specific conjunction of phenomenological-hermeneutic philosophy and radical criticism of liberalism. The place of politics in the modern scientific-technical world is there where decisions are freely made on the objectives of intervention by scientific research into nature and society. It is not directly accessible to every free man; access to political activity is mediated by the understanding of the practical possibilities of research.